

UDK: 33.658 (75) 6.63

UY-JOY KOMMUNAL XO‘JALIKLARIDA SERVIS XIZMATLARINING O‘RNI VA ULARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH IMKONIYATLARI

Yuldosheva Sh.A. – Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti “Innovatsion iqtisodiyot”
kafedrası assistenti

РОЛЬ УСЛУГ В ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОМ ХОЗЯЙСТВЕ И ВОЗМОЖНОСТИ ПОВЫШЕНИЯ ИХ ЭФФЕКТИВНОСТИ

Юлдошева Ш.А. – ассистент кафедры “Инновационная экономика”
Каршинского инженерно-экономического института

THE ROLE OF SERVICES IN HOUSING AND UTILITIES AND OPPORTUNITIES TO INCREASE THEIR EFFICIENCY

Yuldosheva Sh.A. – Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti “Innovatsion iqtisodiyot”
kafedrası assistenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada uy-joy kommunal xo‘jaliklarining faoliyati, servis xizmatlarining o‘rni, xizmat turlari, kommunal xo‘jaliklarida samaradorlikni oshirish, iqtisodiy ko‘rsatkichlar, ularning asosiy yo‘nalishlari to‘g‘risidagi fikrlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: uy-joy, kommunal xo‘jaliklar, xizmat ko‘rsatish, samaradorlik, islohotlar, ijtimoiy xizmat, servis xizmatlari, xizmatlarni shakllantirish, mexanizmlar, iqtisodiy ko‘rsatkichlar.

Аннотация. В данной статье описаны деятельность жилищно-коммунальных предприятий, роль служб, виды услуг, повышение эффективности в коммунальных предприятиях, экономические показатели, их основные направления.

Ключевые слова: жилищно-коммунальное хозяйство, оказание услуг, эффективность, реформы, социальная служба, сервисные услуги, формирование услуг, механизмы, экономические показатели

Abstract. This article describes the activities of housing and communal enterprises, the role of services, types of services, improving efficiency in public utilities, economic indicators, their main directions.

Key words: housing and communal services, provision of services, efficiency, reforms, social service, services, formation of services, mechanisms, economic indicators

1. KIRISH

Bugungi kunda iqtisodiyotni jadal suratlar bilan rivojlantirish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Bizga ma’lumki, iqtisodiyotni rivojga uchun hamma sohalar kabi “uy-joy kommunal xo‘jaligi” tizimini shakllantirish va rivojlantirishning o‘rni katta hisoblanadi. “Uy-joy kommunal xo‘jaligi” insonlarni nomoddiy ehtiyojlarini qondirish bilan birgalikda ishlab chiqaruvchilarga ham xizmatlar ko‘rsatadi, shuningdek, o‘zi ham iste‘molchisi hisoblanadi. Sanoat rivoji, aholining farovon hayoti uchun kommunal xizmatlarni o‘rni beqiyosdir. Ularga eng kerakli bo‘lgan resurslarni yetkazib berish orqali

ishlab chiqarish davomiyligiga o‘zini munosib hissasini qo‘shadi. Shu sababli “uy-joy kommunal xo‘jalik” tizimini rivojlantirish asosiy va dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

2. MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Uy-joy kommunal servis xizmati sohasi rivojlanishining ilmiy-metodologik jihatlari ko‘plab xorijlik olimlar, jumladan, J.M.Keyns, Y.A.Shumpeter, M.Yu.Porter, B.S.Santo, K.X.Xaksever, B.R.Render, R.S.Rassel, R.G.Merdik, A.P.Chelenkov, V.V.Kulibanova, V.K.Romanovich, S.N.Korobkova, V.I.Kravchenko, S.V.Orlov, I.P.Pavlova, F.Kotler,

R.Nureyev, V.Shiray va boshqalar tomonidan tadqiq qilingan.

Ushbu muammolarni o'rganishga respublikamiz olimlaridan Q.J.Mirzayev, M.M.Muhammedov, B.A.Abdukarimov, M.Q.Pardayev, I.S.Tuxliyev, J.R.Zaynalov, N.To'xliyev, I.Ivatrov, K.B.Urazov, E.S.Fayziyev, R.X.Ergashev, B.Sh.Safarov, S.B.Boyoqulov, Sh.O.Quvondiqov, I.Ochilov, Sh.X.Muxitdinov, J.Qurbonov va boshqalarning ilmiy tadqiqotlari uy-joy kommunal xo'jaliklarida xizmat ko'rsatishning turli masalalariga bag'ishlangan.

Aytish joizki, barcha olimlar uy-joy kommunal xizmat ko'rsatish masalasiga keng to'xtalib o'tgan bo'lsalarda, sohada klasterlarni shakllantirish masalalari shu kunga qadar yetarlicha o'rganilmagan. O'zbekiston uy-joy kommunal xo'jaliklarining klasterlarini shakllantirishni ta'minlash uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmatining konseptual asoslarini tadqiq etishni taqozo etmoqda. Shu sababli raqamli iqtisodiyot sharoitida uy-joy xo'jaliklarida ilg'or servis xizmatini joriy etish, uy-joy kommunal servis xizmati tizimini bozor munosabatlarini shakllantirish va rivojlantirish asosida samarali tashkil qilish va aholi tomonidan servis xizmatlarining to'lov tartibini takomillashtirish, tizimli modernizatsiyalashga jalb etilayotgan investitsiyalardan samarali foydalanishga qaratilgan muammolarni yechish zarurati tadqiqot mavzusini tanlash, uning maqsad va vazifalarini belgilashga asos bo'ldi.

3. METODOLOGIYA

Maqolada tizimli tahlil, qiyosiy tahlil, monografik tahlil, kompleks yondashuv, so'rov-noma, statistik kuzatish, ekonometrik model-lashtirish va prognozlash kabi usullardan foydalanilgan.

4. TAHLIL VA NATIJALAR

Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatishning sifati va uni raqamli iqtisodiyoti sharoitida oshirishning obyektiv zarurligini ko'rib o'tdik. Demak, uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish sifati va samaradorligini oshirish uchun, eng avvalo shahar va boshqa joylarda ko'rsatilayotgan kommu-

nal servis xizmat darajasini baholash uslubini tahlil qilamiz.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda bizning fikrimizcha, tashqi va ichki rivojlanish omillarini hisobga olgan holda, shahar va boshqa joylarda ham uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish sifati darajasini oshirish uchun eng avvalo uning hozirgi holatini baholash va uning sifatini oshirish uslubini ishlab chiqishimiz zarur.

Buning uchun uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish korxonalarining rivojlanish ko'rsatkichlari muhim ahamiyatga ega. Bu yerda davlat mablag'larini ajratish ham muhim manba hisoblanadi. Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish korxonalarini samaradorligini baholash nuqtai nazaridan tahlil qilish eng dolzarb muammoli yo'nalish yagona metodlarni shakllantirish, **birinchidan**, uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmatni qo'llab-quvvatlashga ajratilgan mablag'larni tejash, **ikkinchidan** esa xizmat ko'rsatish sifatini oshirish samaradorligini baholash ekanligiga ishonch hosil qilishga olib keladi. Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish korxonalarini boshqarish oldida turgan muammolardan biri-bu baholashning raqamlashtirilgan va iqtisodiy asoslangan usullarini yaratishdir.

Boshqaruv samaradorligi resurslarning barcha turlari: moddiy, mehnat va moliyaviy resurslardan to'g'ri foydalanishni bildiradi. Shuning uchun uy-joy kommunal xo'jaliklarida boshqaruvning samaradorligini baholashda kompleks yondashish zarur.

Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish sohasining aholi bandligini ta'minlashdagi rolini samarali usullar yordamida chuqur tahlil qilish va baholash soha tarmoqlarida aholi bandligini oshirish bo'yicha hamda bu muhim ishda mavjud bo'lgan imkoniyatlarni aniqlashga va shu asosda ularni ro'yobga chiqarishga ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. **Bizningcha**, uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish sohasining holati va rivojlanish tendensiya-

larini ifodalovchi eng muhim asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlar tarkibiga quyidagilarni kiritish mumkin (1-rasm).

1-rasm. Xizmat ko'rsatish sohasining holati va rivojlanish tendensiyalarini ifodalovchi eng muhim asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlar*

* muallif ishlanmasi

Xizmat ko'rsatish sohasini yuqorida keltirilgan ko'rsatkichlar kesimida o'tkazilgan tahlillar natijalari 2017-2021 yillarda O'zbekistonda bandlik darajasi 41,1 foizdan 59,3 foizga, ya'ni shu davr mobaynida 18,2 martaga oshganligini va iqtisodiyotda band bo'lgan aholi tarkibida uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish sohasida band aholining hissasi sezilarli ravishda oshib borganligini ko'rsatdi. Qashqadaryo viloyatida ushbu ko'r-

satkich esa 9,1 martaga oshgan. Agar 2017 yilda xizmat ko'rsatish sohasida band aholining iqtisodiyotda band aholi sonidagi ulushi 49,8 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2021 yilga kelib u 58,9 foizni tashkil etdi (1-jadval). Lekin bu ko'rsatkich iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlar darajasidan hali ancha past. AQSh va Yevropa mamlakatlarida aholi bandligida xizmat ko'rsatish sohasining ulushi 70 foizni tashkil etadi³⁸. Demak, O'zbekistonda xizmat ko'rsatish soha-

³⁸Пастухов А.Л. Ускорение развития сферы услуг как необходимое условие модернизации экономики. //Экономика и экономические науки. 2012 г., №20. –С.80-85.

sini rivojlantirish, uning mamlakat aholisini ish bilan ta'minlashdagi rolini oshirish borasida keng imkoniyatlar mavjud.

1-jadval

O'zbekiston Respublikasi va Qashqadaryo viloyatida xizmatlarning 2017-2021 yillardagi o'zgarishi³⁹

№	Ko'rsatkichlar	Yillar					2021 yilda 2017 yilga nisbatan o'zgarishi, %
		2017	2018	2019	2020	2021	
O'zbekiston Respublikasi							
1	Doimiy aholi soni (ming kishi)	32656,7	33255,5	33905,8	34695,5	35603,4	109,0
2	Xizmatlar xajmi (mlrd.so'm)	118811,0	150889,8	193697,8	218853,5	219978,5	185,1
3	Bir aholi jon boshiga xizmatlarning to'g'ri kelishi (ming so'm)	3668,3	4578,5	5768,2	6421,1	6687,2	182,3
4	Kommunal xizmatlar xajmi (mlrd.so'm)	3638,2	4537,3	5614,2	6102,3	7183,4	197,4
Qashqadaryo viloyati							
1	Doimiy aholi soni (ming kishi)	3148,1	3213,3	3280,1	3315,1	3408,3	108,2
2	Xizmatlar xajmi (mlrd.so'm)	5859,7	6975,9	8736,9	11236	13262,4	226,3
3	Bir aholi jon boshiga xizmatlarning to'g'ri kelishi (ming so'm)	2884,5	2601,7	3946,8	5900,1	6387,3	221,4
4	Kommunal xizmatlar xajmi (mlrd.so'm)	81,3	209,6	204,7	206,7	220,8	271,6

Tadqiqotlar uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish sohasida band bo'lgan bir xodimga to'g'ri keladigan aholi soni kamayish tendensiyasiga ega ekanligini ko'r-

satdi. Jumladan, 2017 yilda xizmat ko'rsatish sohasida band bo'lgan bir xodimga mamlakat aholisining 6 va 3 nafari to'g'ri kelgan. 2021 yilga kelib bu ko'rsatkich 7 va 4 nafarni tashkil

³⁹O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi va Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan hisoblab chiqilgan.

etdi. Yuqorida ta'kidlaganimizdek, xizmat ko'rsatish sohasidagi bir xodimga to'g'ri keladigan mamlakat aholisining soni qanchalik kam bo'lsa, bu soha shunchalik rivojlangan, degan xulosani chiqarish mumkin. Bunda eng avvalo, ko'rsatiladigan xizmatlarning sifati oshadi va aholining xizmatlarga bo'lgan ehtiyojlarini yanada to'laroq qondirish imkoniyati paydo bo'ladi. Ikkinchi tomondan esa, xizmat ko'rsatish sohasida aholi bandligining ortib borishi va ular yaratadigan xizmatlar hajmining oshishiga olib keladi.

Shunday qilib, tahlil natijalari O'zbekistonda va Qashqadaryoda xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirishda muhim natijalarga erishilganligini, soha taraqqiyotida barqaror ijobiy tendensiyalar mavjudligini ko'rsatdi. Shu bilan bir qatorda sohani, uning alohida tarmoqlarini, ayniqsa shahar joylarida ushbu sohani yanada rivojlantirish imkoniyatlari mavjudligini ko'rsatdi.

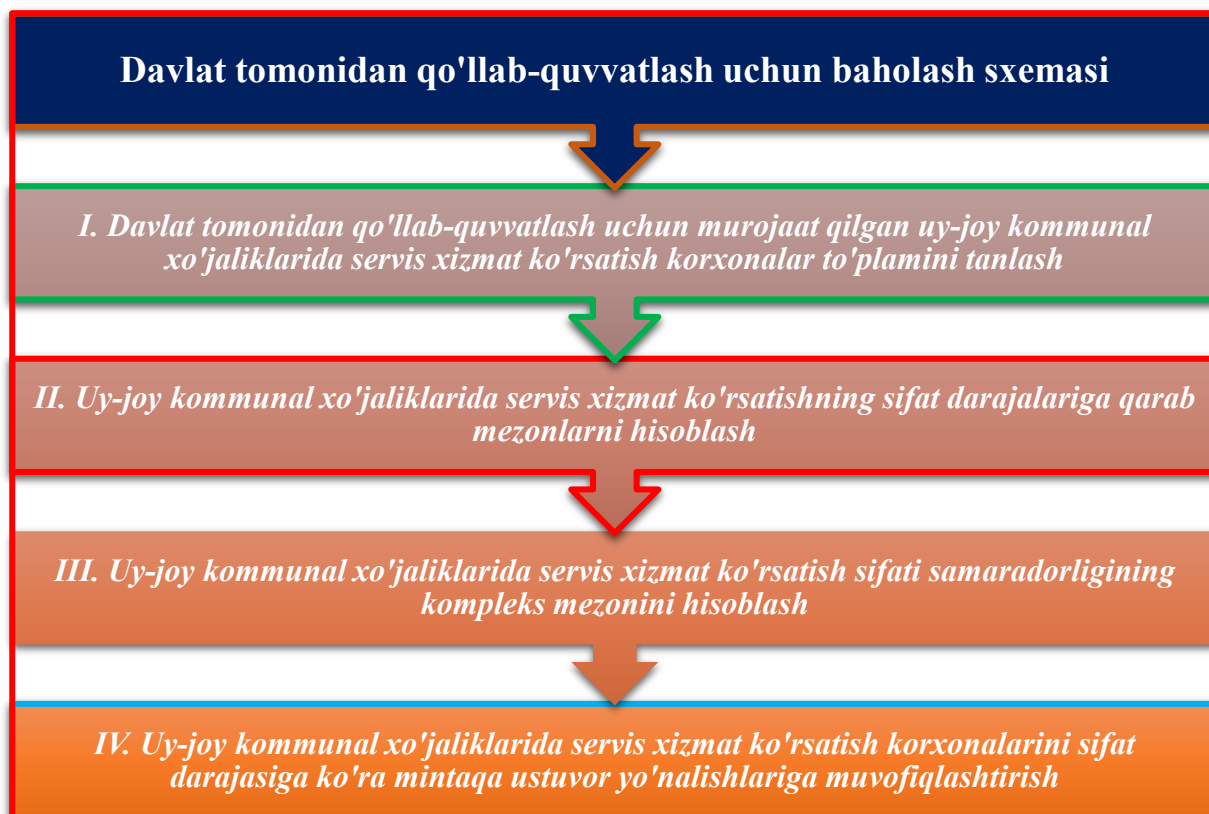
1-jadval ma'lumotiga ko'ra, O'zbekiston Respublikasi va Qashqadaryo viloyatida xizmat ko'rsatish sohasi rivojlanish tahlili shuni ko'rsatadiki, kommunal xizmatlar hajmi mutanosiban 2021 yilda 219978,5 va 13262,4 mlrd. so'mni tashkil etdi. Bu esa 2017 yilga nisbatan mutanosiban 101167,5 va 7402,7 mlrd.so'mga ko'p, ya'ni shu davr mobaynida ushbu ko'rsatkich mos ravishda 1,9 va 2,3 barobarga oshgan. Qashqadaryo viloyatida xizmat ko'rsatish sohasining rivojlanish tahlili shuni ko'rsatadiki, xizmatlar hajmi 2021 yilda 13262,4 mlrd.so'mni tashkil etdi. Bu esa 2017 yilga nisbatan 7402,7 mlrd.so'mga ko'p, ya'ni shu davr mobaynida ushbu ko'rsatkich 2,2 barobarga oshganiga guvoh bo'lishimiz mumkin (1-jadval).

Yuqoridagi tahlillarni chuqur o'rganish maqsadida tadqiqotda aholining uy-joyga ko'rsatilayotgan uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmatlari uchun sotsiologik so'rovnomalar va xizmatlarga o'z vaqtida to'lovlarni to'lash bo'yicha qarzdorlikning turlari va sabablari ko'rib chiqilgan. Xususan, xiz-

matlar uchun haq to'lamaslik oqibatlarining xususiyatlari ko'rib chiqilib, uning asosida aholiga pul to'lamaslik sabablari o'rganilib, iste'molchilar xulq-atvori omillarining uy-joy xizmatlari kommunal to'lovlarini to'lashga ta'siri aniqlangan.

Bizning fikrimizcha, uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish sifatini oshirish uchun, asosiy e'tibor uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish korxonalarini boshqaruvining samaradorligini oshirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bu ham ilmiy, ham amaliy tomondan muhim tadqiqot hisoblanadi. Chunki mulkchilikning ko'p turli shakllari sharoitda nafaqat ishlab chiqarish jarayonini zamonaviy boshqarishni, balki mahsulot va xizmatlarning sotilishini ham hisobga olish zarur. Shuning uchun zamonaviy boshqarishning samaradorligini baholashda tashqi muhitni hisobga olish maqsadga muvofiqdir. Chunki boshqaruv tizimining oxirgi natijalari ishlab chiqarishdan tashqaridagi jarayonda o'z aksini topadi. Oxirgi besh yilda O'zbekistonda va viloyatlarda uy-joy qurilishi jadal sur'atlarda olib borilmoqda. Tadqiqot natijalariga ko'ra, Qashqadaryo viloyatida uy-joy qurilish dinamikasi yil sayin oshib borgan bo'lib, 2021 yilda 1387,4 ming m² tashkil etdi. Bu esa 2017 yilga nisbatan 207,7 ming m² yoki 117,6 foizga va shu jumladan shahar joylarda mutanosib 407,0 va 108,74 foizga oshgan.

Zamonaviy boshqaruvning samaradorligini baholashda yuqoridagi paragrafdagi ko'rib o'tganimizdek, raqamlashtirish uslubidan foydalaniladi. Ular yordamida boshqaruv xarajatlari nisbatan iqtisodiy samara qanday bo'lishi kerakligi aniqlanadi. Tabiiyki, agar iqtisodiy samara foizli nisbatda xarajatlardan yuqori bo'lsa, bu iqtisodiy samaradorlikning yutug'ini bildiradi. Shu munosabat bilan biz tomonimizdan boshqaruvning samaradorligini baholashning har xil turlari bo'yicha modellashtirish usullari ko'rib chiqilgan.

2-rasm. Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish korxonalarini tizimlashtirishning baholash sxemasi⁴⁰

2-rasmda baholash sxemasining har bir bosqichini batafsilroq ko'rib chiqamiz. Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash samaradorligini baholashga kompleks yondashuv jarayoni taklif qilingan konsepsiyaga asoslangan bo'lib, ularning har biri mamlakat iqtisodiyoti uchun kommunal xizmatning eng muhim funksiyalariga javob beradigan darajali tizim shaklida tuzilgan.

Tadqiqotimizda keltirilgan tahlil, to'rtta asosiy funksiyani aniqlashga imkon beradi: iqtisodiy, ijtimoiy, byudjet va innovatsion, shuningdek ularning miqdorini aniqlashga imkon beradigan mezonlarni o'rganishga qaratilgan.

1-Bosqich. Davlat tomonidan yordam so'rab murojaat etgan uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish obyektlarning umumiy sonini tanlash. Davlat yordamini amal-

ga oshirish uchun mas'ul bo'lgan ijro etuvchi hokimiyat organlari tomonidan ishlab chiqarilgan. Mavzularni tanlash uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish obyektlarning tarmoq yo'nalishini yoki davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishning talab qilingan turini hisobga olgan holda amalga oshirilishi mumkin. Ushbu populyatsiya aniq shakllantirilishi kerak, chunki e'lon qilingan tashkilotlarning bahosi davlat organlariga mintaqani rivojlantirish uchun istiqbolli va ustuvor yo'nalishlarga ega bo'lishiga imkon beradi va shu bilan davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash shakllaridan oqilona taqsimlanadi.

2-Bosqich. Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish sifatining rivojlanish darajalariga qarab mezonlarni hisoblash. Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat va xususiy tadbirkorlik obyektlarning rivoj-

⁴⁰Muallif tomonidan tuzilgan

lanish darajalari mezonlarini ishlab chiqishda davlat hokimiyati organlari uchun sifatli kommunal xizmat faoliyati natijalari aks ettirilishi kerak. Mezonlar darajalari tizimlarining o'ziga xos xususiyati shundaki, ular kommunal servis

xizmat ko'rsatish obyektlari faoliyatini har tomonlama tahlil qilish va ular asosida davlat mablag'larini taqsimlash to'g'risida asosli qarorlarni qabul qilish uchun zarur bo'lgan mezonini hisoblash imkonini beradi (2-jadval).

2-jadval

Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatishning zamonaviy boshqaruv samaradorligini iqtisodiy baholash tartibi⁴¹

I. Servis xizmat ko'rsatish darajasini baholash		
№	<i>Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish hajmi, mln.so'm</i>	Ball
1	5 mln.dan kamroq	1
2	6-10	2
3	11-15	3
4	16-20	4
5	21 mln.dan kuproq	5
II. Tuman byudjetiga soliq tushumlari darajasini baholash		
№	<i>Tuman byudjetiga soliq tushumlari, ming.so'm</i>	Ball
1	5 mln. dan kam	1
2	10-20	2
3	30-50	3
4	60-100	4
5	(100 mln.).so'mdan ko'proq	5
III. Ish o'rinlari darajasini baholash		
№	<i>Ish o'rinlari, birlikda</i>	Ball
1	5 tadan kam bo'lmagan	1
2	6-10	2
3	11-20	3
4	21-30	4
5	31 dan ko'proq	5
IV. Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatishning umumiy hajmida yangi mahsulotlar darajasini baholash		
№	<i>Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish hajmida yangi xizmatlarning hajmi, %</i>	Ball
1	1% foizdan kam	1
2	2-10 %	2
3	11-15%	3
4	16-19%	4
5	20 % foizdan yuqori	5
V. Davlatni qo'llab-quvvatlash darajasini baholash		
№	<i>Davlat tomonidan qo'llab quvvatlash miqdori, ming.so'm</i>	Ball
1	100 ming.so'mdan kamroq	1
2	101-150	2
3	151-200	3
4	201-250	4
5	251 ming.so'mdan ko'proq	5

⁴¹Muallif ishlanmasi

Loyihaning byudjet faoliyatini yil davomida tuman byudjeti uchun qo'shimcha soliq tushumlari mezon bilan baholash tavsiya etiladi. 5mln.so'mdan kam soliq tushumlarini bitta punktga belgilash uchun klass tizimi va byudjetga soliq tushumini ko'paytiradigan tashkilotlar uchun 100 mln.so'mdan ortiq mablag', 5 ball darajasi bilan belgilanadi (2-jadval).

Byudjetning soliq tushumlari darajasini baholash ilgari aytib o'tilganidek, tashkilotning ijtimoiy faolligini baholash uchun yil davomida ish haqi miqdorini oshirish taklif etiladi. Kichik kompaniyalarda qonun hujjatlarida belgilangan eng ko'p ishchilar sonidan kelib chiqqan holda ish o'rinlarining ko'payish darajasini aniqlash jadvali ham 6-jadvalda ko'rsatilgan.

Ishlar darajasini baholash ilgari tahlil qilinganidek, kommunal xizmat ko'rsatish obyektining innovatsion faoliyatini baholash uchun umuman yangi mahsulotlarning o'ziga xos tortish darajasini o'lchash kerak.

Yil uchun mahsulotlar hajmi. G'arbiy mamlakatlarda ushbu standart kommunal xizmat ko'rsatish korxonalar uchun innovatsion faoliyatning asosiy mezon sifatida ta'kidlangan va 15 dan 20% gacha bo'lgan chegaraviy qiymatlar bilan cheklangan. Umuman sanoat uchun ushbu standartning o'rtacha qiymati oshib ketdi. Yillar 10-15%. Shunga ko'ra, biz kommunal xizmat ko'rsatish korxonalarida ko'rsatilgan xizmatlarning umumiy hajmida yangi xizmatlarning solishtirma og'irligini baholaymiz.

1 ballni hisoblab chiqqandan so'ng, yangi mahsulotlarning belgilangan og'irligi 1% dan kam, va 20% dan yuqori 5 ball darajasini belgilaydi (2-jadval).

Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash samaradorligini sinchkovlik bilan hisoblash uchun nafaqat korporativ natijalarni, balki ularni qo'llab-quvvatlash xarajatlarini ham aniqlash kerak. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash darajasi kommunal xizmat ko'rsatish korxonalarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash uchun ajratiladigan moliyaviy mablag'lar miqdori bilan belgilanadi.

Ishlab **chiqilgan metodologiyaning** asosiy tarkibiy qismi xizmat ko'rsatish darajalarini aniqlashdir. Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish korxonalar uchun ham, davlat darajasida ham iqtisodiy yangilik standart baholar asosida natijalarni xarajatlar bilan bog'lash imkonini beradigan qo'llab-quvvatlash asosli hisoblanadi.

Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat korxonalarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash orqali zamonaviy ilg'or texnologiyalarni kiritish mumkin.

Shunday qilib, taklif etilayotgan asosiy mezonlarni tizimlashtirish kommunal servis xizmat ko'rsatish obyektlari faoliyatining asosiy ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlarini o'z ichiga oladi va bir qator shartlarga javob beradi:

o'rganilayotgan raqamli axborotlarning ahamiyati;

tahlil va baholash mezonlari tarkibining muvofiqligi va tartiblilik;

uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish obyektini rivojlantirish darajasining barcha asosiy mezonlari;

barcha mantiqiy obyektlarni taqqoslash; miqdoriy baholash;

universallik;

uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish obyektining rivojlanishini tahlil qilish va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash maqsadlariga muvofiqligi;

mezonlarning mintaqaviy rivojlanish va kommunal xizmatni qo'llab-quvvatlashning maqsad va vazifalariga muvofiqligi;

mezonlarni statistik kuzatuv va hisobot tizimining rivojlangan imkoniyatlariga moslashtirish imkoniyati.

Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmatni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash samaradorligini baholashga kompleks yondashuv jarayoni taklif qilingan konsepsiyaga asoslangan bo'lib, ularning har biri mamlakat iqtisodiyoti uchun kommunal xizmatning eng muhim funksiyalariga javob beradigan darajali tizim shaklida tuzilgan.

Barcha mezonlar bo'yicha darajalarni baholash besh balli shkalada amalga oshiriladi, bunda bitta mezon yo'q yoki minimal qiymati baholanadi, mezonning maksimal qiymati bilan beshtani tashkil etadi. Ta'kidlash joiz, mezonlar darajalari rejalashtirish bosqichida davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni amalga oshirish uchun hujjatlar ro'yxati doirasida mamlakatda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni amalga oshiradigan ijro etuvchi hokimiyat tomonidan belgilanadi.

Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish obyektining iqtisodiy faoliyatini baholash yil davomida xizmat ko'rsatish hajmini oshirish mezoni bilan o'lanadi.

3-Bosqich. Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat samaradorligini har tomonlama baholashni ishlab chiqishda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan byudjet xarajatlari darajasidagi iqtisodiy, ijtimoiy, byudjet va innovatsion tarkibiy qismlarning darajasi aniqlanadi. Ushbu yondashuv, umuman olganda, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni keyingi baholashga imkon beradigan tizimli universal tahlil vositasi bo'lib hisoblanadi. Shu maqsadda uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish obyektlar samaradorligining har tomonlama mezonini ijtimoiy va innovatsion tarkibiy qismlarini hisobga olgan holda joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Shunday qilib, uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish obyektlarining iqtisodiy, ijtimoiy, byudjet va innovatsion tarkibiy qismlarini va ko'rsatilayotgan davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanish darajasini aniqlab, har bir uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat sub'ekti uchun faoliyatning har tomonlama mezoni hisoblanadi.

Mezon quyidagi shaklda aks etadi:

$$M_i = \frac{K_i + J_i + H_i + YA_i}{D_i}$$

M_i - uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish korxonalarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi samaradorligining har tomonlama mezoni;

K_i - i - uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish obyektini xizmat ko'r-

satish hajmining o'sishi darajasi; J_i - i -uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish obyekti ish o'rinlarining ko'payishi darajasi; S_i - i -uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish obyektidan byudjetga soliq tushumlari darajasi; YA_i - i -uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish obyekti mahsulotlarining umumiy hajmidagi yangi mahsulotlar darajasi; D_i - i -uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish obyektini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash darajasi.

Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish obyektlarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash samaradorligini oldindan baholash yordamida davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash samaradorligini baholash mumkin.

4-Bosqich. Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmatni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni baholash jarayonida, samaradorlikning murakkab mezonlarini hisoblab chiqiladi.

Aniqlangan baholar reytingini tuzish samaradorlik darajasi yuqori bo'lgan eng istiqbolli kommunal xizmat sub'ektlarini aniqlash maqsadida kommunal xizmat ko'rsatish obyektlari va ularning navbatdagi reytingini olib borish natijasida moliyaviy resurslardan oqilona foydalanishlari mumkin.

5-Bosqich. Davlat moliyaviy resurslarini oqilona taqsimlash uchun eng istiqbolli kommunal xizmat obyektlarini tanlash kerak bo'ladi. Shuningdek, har bir mamlakat uchun, davlat moliyaviy resurslarini yanada oqilona va oqilona taqsimlashga imkon beradigan o'zlarining ustuvor tizimlariga ega bo'lish lozim.

Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatishni baholash sxemasi yordamida davlat organlari qo'llab-quvvatlash shakllarini yanada samarali taqsimlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Ishlab chiqilgan mezonlar davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash uchun kommunal xizmat va xususiy tadbirkorlik obyektining ijtimoiy-iqtisodiy va innovatsion jozibadorligi to'g'risida keng qamrovli xulosalar chiqarishimizga imkon beradi.

Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmatni rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash sohasidagi faoliyat natijalarini boshqarish uchun elementlarni kiritish vakolatli ijroiya hokimiyati organlari tomonidan uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash sohasidagi faoliyat samaradorligini tavsiflovchi integral mezonni ishlab chiqish zaruriyati tug'iladi.

Hozirgi iqtisodiy sharoitda, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash samaradorligi bilan bog'liq bo'lgan davriylik va statistik aniqlik darajasi bilan hisoblanadigan ko'rsatkichlar kommunal xizmatning holati va rivojlanishini tavsiflaydi.

Shunday qilib, har bir kommunal xizmat ko'rsatish obyektini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash samaradorligining har tomonlama mezonini hisoblash asosida biznesni baholash sxemasi ishlab chiqilgan. Olingan murakkab ma'lumotlar bizga kommunal xizmatni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash samaradorligini baholashga imkon beradi.

Bu borada, biz uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash samaradorligining ajralmas mezonini ishlab chiqdik, bizning fikrimizcha, samaradorlikni baholash uchun mavjud uslublarning kamchiliklarini yengib chiqadi.

Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatish va xususiy tadbirkorlik obyektlarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan davlat moliyaviy resurslarini samarali taqsimlashga kompleks ishlab chiqilgan yondashuv mamlakatning har bir subyekti mintaqaviy ijroiya hokimiyati organlarining kommunal xizmatni rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash bo'yicha faoliyatining asosiy ko'rsatkichlarini o'z ichiga oladi.

Bu umuman olganda, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash dasturlarini moliyalashtirish samaradorligini baholashga imkon beradi. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash samaradorligini baholashda taklif etilgan kompleks yondashuvdan foydalangan holda, kommunal xizmat

ko'rsatish obyektlarni qo'llab-quvvatlovchi davlat idoralari davlat moliyaviy resurslarini taqsimlash bo'yicha yanada samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilishlari, shuningdek, kommunal xizmatni rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash bo'yicha uzoq muddatli strategiyalarni ishlab chiqishlari mumkin. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash samaradorligini baholash uchun ishlab chiqilgan integral mezon va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash uchun e'lon qilingan kommunal xizmatni baholash sxemasi doirasida biz ularning amaliy qo'llanilishini taklif etamiz.

Uy-joy kommunal xizmat ko'rsatish vazirligi davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish, davlat hokimiyati ijroiya organlarining biznesni rivojlantirish sohasidagi faoliyatini muvofiqlashtirish uchun tuzilgan. Vazirlikning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish rejasiga muvofiq, kommunal xizmatni rivojlantirishning quyidagi ustuvor yo'nalishlarida davlat tomonidan yordam ko'rsatilishi kerak:

uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmatning aholiga pullik xizmatlarini kengaytirish;

uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmatning ishlab chiqarish sohasini rivojlantirish;

uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmat ko'rsatishning innovatsion texnologiyalarni rivojlantirish.

5. XULOSA VA TAVSIYALAR

Xulosa qilib aytganda, tadqiqot asosida ilmiy natijalarni oshirish elementlarini o'z ichiga olgan asosiy natijalar shakllantiriladi va ularni amaliy sinovdan o'tkazish uchun bir qator takliflar kiritiladi. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash samaradorligini baholashning nazariy tomonlarini o'rganish kommunal xizmatni kommunal xizmat ko'rsatish obyektlarning ijtimoiy-iqtisodiy va innovatsion natijalari darajalarining byudjet xarajatlari darajasiga nisbati ekanligini aniqlashga imkon berdi, bu baholashga kompleks yondashuvni shakllantirishning nazariy va uslubiy asosini belgilab beradi.

Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis sohasining holati va rivojlanish tendensiyalarini

ifodalovchi eng muhim asosiy ko'rsatkichlar tarkibiga quyidagilar kiritilishi maqsadga muvofiq deb topildi: uy-joy kommunal sohasida band aholining iqtisodiyotda band aholi sonidagi ulushi; yalpi ichki mahsulot tarkibida uy-joy kommunal sohasining ulushi; aholi iste'mol xarajatlari tarkibida uy-joy kommunal sohasining ulushi; eksport tovarlari tarkibida xizmatlarning ulushi; uy-joy kommunal sohasiga sarflangan investitsiyalarning yalpi investitsiyalardagi ulushi; uy-joy kommunal sohasi yalpi ichki mahsulotining o'sish sur'ati; uy-joy kommunal sohasi-

da band bo'lgan bir xodimga to'g'ri keladigan aholi soni; uy-joy kommunal korxonalarida kadrlar qo'nimsizlik darajasi.

Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmatni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash samaradorligini baholashga kompleks yondashuv jarayoni taklif qilingan konsepsiyaga asoslangan bo'lib, ularning har biri mamlakat iqtisodiyoti uchun kommunal xizmatning eng muhim funksiyalariga javob beradigan darajali tizim shakli ishlab chiqilgan va ushbu sohaga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi №PF-60 Farmoni
2. "Bandlik sohasida davlat siyosatini yanada takomillashtirish va mehnat organlari faoliyati samaradorligini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2017 yil 24 maydagi PF-5052-sonli Farmoni.
3. Muxammedov M. va boshqalar "Xizmat ko'rsatish sohasi va turizmni rivojlantirishning nazariy asoslari"- S.: Zarafshon 2017. – B. 299.
4. Пастухов А.Л. Ускорение развития сферы услуг как необходимое условие модернизации экономики. //Экономика и экономические науки. 2012 г., №20. –С.80-85.
5. Юлдошева Ш.А. Жилищно-коммунальная система и ее роль в повышении жизненных стандартов "Экономика и социум" журнаli, №12 (79) 2020 www.iupr.ru
6. Yuldosheva Sh.A. "Uy-joy kommunal xo'jaliklarida servis xizmatlarining o'rni va ularning samaradorligini oshirish imkoniyatlari" "Biznes-ekspert" jurnalining 2021 yil №2 son, 66-70-betlar.
7. Yuldosheva Sh.A. O'zbekistonning uy-joy kommunal xo'jaligini isloh qilish tamoyillari. "Innovatsion texnologiyalar" jurnal. Maxsus son 2021 yil 103-109-betlar.